

К. В. ПАНАСЮК

Катерина Валеріївна Панасюк, студентка магістратури Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ
ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ**

Розбудова України як правової держави потребує створення такого механізму функціонування судової влади, який забезпечував би доступність правосуддя, справедливість судочинства та ефективно поновлення порушених прав його учасників.

Метою даної статті є визначення особливостей здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами, основою якого є ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення з припиненням матеріальних і процесуальних правовідносин внаслідок категоричного вирішення кримінального правового спору. Проте якою досконалою не була б організація судової системи, якими повними не були б законодавчо закріплені гарантії винесення судами правосудних рішень, на практиці існують об'єктивні й суб'єктивні умови допущення судових помилок, котрі не можуть бути абсолютно виключені при ухваленні цих рішень.

Актуальність дослідження полягає у визначенні місця такого способу перегляду рішень суду у відповідності до гарантування державою судового захисту прав і свобод людини і громадянина насамперед означає, що кожному, чий права порушено, забезпечується право на перегляд судових рішень вищим судом (п. 5 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч.ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України).

Водночас за змістом ч. 2 ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «провадження у справі може бути відновлене згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності ново виявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи».

Тобто перегляд вироків та ухвал суду, що набрали законної сили, за ново виявленими обставинами – це самостійна стадія судового провадження з перегляду судових рішень, яка поряд із апеляційним та касаційним розглядом покликана сприяти захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінальних правовідносин, усуваючи недоліки попереднього судового розгляду.

Завдання провадження за ново виявленими обставинами полягає в тому, щоб, не порушуючи принципу юридичної визначеності (забезпечення стабільності судових рішень, що набрали законної сили, та передбачуваності судової практики), надати можливість виправити допущені помилки, наявність яких зазвичай зумовлена обставинами, незалежними від суду, який ухвалював відповідне рішення.

Правильне розуміння поняття нововиявлених обставин, підстав та порядку здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами має важливе значення для правозастосовної практики та дотримання прав і законних інтересів учасників цього провадження.

Зважаючи на те, що в чинному кримінальному процесуальному законі суттєво змінено порядок ініціювання та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами порівняно з тим, що встановлювався в КПК України 1960 року¹ (розширено перелік обставин, які визнаються нововиявленими; збільшено кількість суб'єктів, які мають право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами; змінено процесуальні строки звернення з відповідною заявою і т. п.), то значну увагу приділено висвітленню загальних теоретичних аспектів цього інституту, а також розглянуто найбільш проблемні питання практичного застосування норм глави 34 КПК України² (далі – КПК), яка його регламентує.

За змістом п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами є однією зі складових судового провадження, яка відокремлена від усіх інших стадій судового розгляду. Специфічний (винятковий) характер цього провадження зумовлений тим, що його основу становить *перегляд судових рішень, які набрали законної сили* (ч. 1 ст. 459, ст. 532 КПК) та фактично перебувають на стадії їх виконання (ч. 3 ст. 466, ст.ст. 533–535 КПК), а в деяких випадках – і тих, які вже виконано.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово відзначав, що за ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) виконання судового рішення повинно тлумачитися як складова судового розгляду. Доступ до правосуддя на стадії виконання судових рішень мусить гарантуватися на тому ж рівні, що й на стадіях, які йому передують.

При цьому не повинен порушуватися баланс між можливістю переглянути судові рішення за нововиявленими обставинами і принципом *юридичної визначеності*, який є одним із виявів верховенства права. Принцип юридичної визначеності потребує, серед іншого, не піддавати сумніву рішення суду, яким заверше-

но судовий розгляд, після набрання цим рішенням законної сили (за відсутності підстав для його апеляційного та касаційного оскарження або після перевірки законності вищими судовими інстанціями).

Іншими словами, **юридична визначеність** передбачає повагу до принципу остаточності судових рішень, згідно з яким «жодна зі сторін не повинна вимагати перегляду остаточного і обов'язкового судового рішення лише з метою повторного слухання та ухвалення нового рішення у справі». Відхилення від цього принципу можна виправдати тільки «наявністю обставин суттєвого і непереборного характеру»³ (§ 51–52 рішення ЄСПЛ у справі «Рябих проти Росії» від 24.07.2003). ЄСПЛ допускає можливість перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами виключно у межах, що не порушують принципу юридичної визначеності⁴ (§ 27–28 рішення ЄСПЛ у справі «Праведная проти Росії» від 18.11.2004).

Гарантією стабільності та передбачуваності судової практики є відповідність ухвалених судових рішень вимогам закону (нормам права, що урегульовують певну сферу правовідносин). Як зазначено в рішенні ЄСПЛ у справі «Салов проти України» від 27.04.2004, передбачуваність – центральна характеристика права⁵ (право стоїть вище за розсуд осіб, які застосовують правові норми).

Визначений у главі 34 КПК порядок та підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у кримінальному провадженні і є тими законодавчими межами, що встановлюють винятки із загального правила, які дають змогу переглядати остаточне судове рішення, що набрало законної сили, за наявності підстав, зумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру. У такий спосіб забезпечується специфічна можливість повернутися до остаточного вирішеного кримінального провадження (кримінальної справи) і відновити порушене право та охоронюваний законом інтерес, навіть після використання усіх процесуальних механізмів оскарження судових рішень і отримання, здавалося б, остаточного судового рішення, яке не повинно піддаватися сумніву.

У цьому контексті слід зауважити, що відповідно до п. 16 розділу XI «Перехідні положення» КПК та п. 7 роз'яснень у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26.11.2012 № 1735/0/4-12 «Про деякі питання застосування розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України» заяви (клопотання) про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, подані учасниками процесу (судового провадження) безпосередньо до суду 20.11.2012 або пізніше, розглядаються судом у порядку, визначеному главою 34 КПК⁶.

Отже, за нормами чинного КПК можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами не лише вироки та ухвали, якими завершується судовий розгляд у кримінальних провадженнях (ст. 369, ч. 2 ст. 500, ч. 2 ст. 512, ч. 1 ст. 418, ч. 1 ст. 441, ч. 3 ст. 454 КПК), а й судові рішення (вироки, ухвали чи постанови), якими завершується судовий розгляд у кримінальних справах, що здійснювався у порядку, передбаченому КПК 1960 року (ст. 321, ч. 1 ст. 421, ч. 1 ст. 447, ч. 2 ст. 448, ст.ст. 366, 400-2, 400-21 зазначеного Кодексу). У зв'язку з цим у подальшому буде використовуватись уніфіковане поняття «**кримінальне провадження**», під яким слід розуміти і кримінальні провадження, і кримінальні справи, судові рішення у яких можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами.

Як уже було зазначено, **перегляд судового рішення у кримінальному провадженні на стадії його виконання може мати місце лише в разі виявлення (встановлення) виняткових обставин, що мають істотне значення для цього провадження**. При цьому перевірна діяльність суду є похідною від встановлення нововиявлених обставин: спочатку суд повинен з'ясувати їх наявність або відсутність, а вже потім перевірити законність та обґрунтованість судового рішення, якщо такі обставини буде встановлено, урахувавши їх істотність для цього провадження.

Такими, що мають **істотне значення**, обставини визнаються в разі, якщо їх встановлення безпосередньо впливає на законність і обґрунтованість судового рішення (ст. 370 КПК), зокрема на обсяг обвинувачення, кваліфікацію кримінального правопорушення, вид та міру покарання, розмір відшкодування тощо. Оскільки істотність нововиявлених обставин належить до оціночних понять, його застосування в кожному конкретному випадку визначається індивідуально, виходячи з фактичних обставин кримінального провадження, а також внутрішнього переконання заявника, інших учасників судового розгляду та суду.

Отже, суд, який ухвалив рішення і першим допустив помилку через незнання певних фактів (ч. 5 ст. 33, ч. 1 ст. 463 КПК), має право скасувати своє рішення за нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини безпосередньо впливають на юридичну оцінку фактів, надану ним у вирокі чи ухвалі, що переглядається (зазначене впливає зі змісту п. 4 ч. 2 ст. 462 КПК).

Ураховуючи те, що провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами фактично відокремлене від інших стадій кримінального процесу, воно має свої **характерні ознаки**. Зокрема, ця стадія відрізняється від інших:

- 1) специфікою завдань, властивих лише цій частині кримінального провадження (виправлення попередніх судових помилок чи недоліків, допущених, як правило, не з вини суду (крім зловживання судді) і таких, про які при ухваленні судового рішення заявнику та (або) суду не було відомо);
- 2) змістом та підставами перегляду судових рішень, що набрали законної сили (ст. 459 КПК);
- 3) колом учасників цього провадження, у якому заявником може бути будь-хто з учасників судового розгляду незалежно від того, чи було воно предметом розгляду в апеляційному та касаційному порядку (ст. 460 КПК);
- 4) процесуальними строками здійснення провадження (ст. 461 КПК);
- 5) процесуальними засобами, які можуть бути використані на цій стадії провадження (ст.ст. 462–466 КПК);

б) процесуальними рішеннями, з винесенням яких виникають підстави для переходу кримінального провадження у наступну стадію процесу: апеляційного провадження, виконання судового рішення, касаційного розгляду і т.д. (залежно від того, судом якої інстанції було ухвалено судове рішення, що переглядалося), або про завершення провадження загалом (ст. 467 КПК).

Слід зауважити, що за чинним кримінальним процесуальним законом поняття інстанційності (перегляд ухваленого судом рішення судом вищої інстанції) до цього провадження не може бути застосовано, бо стадія процесу, в якій він діє, має винятковий характер.

Винятковий (особливий) характер кримінального провадження за нововиявленими обставинами зумовлюється: 1) перевіркою законності та обґрунтованості судових рішень, що набрали законної сили і перебувають на стадії виконання (а в деяких випадках – і тих, що вже виконано) судами, які першими допустили помилку при їх ухваленні; 2) наявністю специфічних підстав для відкриття (відновлення) кримінального провадження, в якому судове рішення, яким завершено судовий розгляд, було визнано остаточним; 3) залежністю предмета перевірки судового рішення (його законності та обґрунтованості) від нововиявлених обставин; 4) структурою та процесуальним порядком здійснення провадження; 5) окремо визначеним колом повноважень суддів, що переглядають судові рішення за нововиявленими обставинами.

З процесуальної точки зору нововиявлені обставини є певними чинниками **настання можливих правових наслідків** (залежно від етапу провадження за нововиявленими обставинами), а саме: 1) зупинення виконання судового рішення, яке підлягає перегляду (ч. 3 ст. 466 КПК); 2) скасування вироку чи ухвали, які набрали законної сили, через визнання їх незаконними (ч. 1 ст. 467 КПК); 3) настання відповідних кримінально-правових наслідків при ухваленні нового судового рішення в результаті провадження за нововиявленими обставинами (ч. 2 ст. 467 КПК).

У кримінальному процесуальному законодавстві **відсутнє узагальнене визначення поняття нововиявлених обставин** (у ч. 2 ст. 459 КПК наводиться лише їх перелік), що викликає неоднозначне тлумачення правових норм, які регулюють цей інститут, та призводить до помилок при їх практичному застосуванні⁷. Водночас із аналізу ч. 2 ст. 459, ч. 1 ст. 461, п. 4 ч. 2 ст. 462 КПК вбачається, що під нововиявленими обставинами насамперед слід розуміти **юридичні факти**, які:

1) існували на час судового розгляду, але не були відомі заявнику (незалежно від того, чи знали про це інші учасники судового провадження), а також не були відомі суду на момент ухвалення судового рішення (п.п. 1, 2, 5 ч. 2 ст. 459 КПК);

2) пов'язані зі зловживанням судді, суду при ухваленні судового рішення, про що не було відомо заявнику (п. 2 ч. 2 ст. 459 КПК);

3) виникли після набрання судовим рішенням законної сили (на час його ухвалення об'єктивно не існували) та віднесені законом до нововиявлених обставин (п.п. 3, 4 ч. 2 ст. 459 КПК).

Тобто важливим є те, що ці факти, які мають істотне значення для вирішення кримінального провадження, як правило, вже існували на час судового розгляду, однак не були відомі й не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, а також суду (за винятком зловживання судді), у зв'язку з чим не могли бути враховані під час судового розгляду, що і призвело до ухвалення помилкового (незаконного) судового рішення, яке належить переглянути.

Отже, розглядаючи питання судового розгляду справ за нововиявленими обставинами варто вказати, що було виділено декілька проблемних питань, які викликають інтерес для подальшого дослідження та їх вирішення на основі теоретичних, наукових та практичних знань.

По-перше, варто надати визначення поняття дати нововиявлених обставин у чинному КПК України. І розглянути «нововиявлені обставини», як встановлені матеріалами кримінального провадження чи вироком суду, що набрав законної сили, нові юридичні факти, що не були відомі суду, та які засвідчують обставини вчинення злочину, що підлягають доказуванню і повністю або частково спростовують висновки, викладені раніше у рішенні суду у цій же справі як такі, що не відповідають об'єктивній дійсності.

По-друге, варто було б доповнити перелік обставин, що можуть вплинути на не встановлення обставин злочину зловживанням начальником органу досудового розслідування; неумисні діяння учасників кримінального процесу (не кваліфікованість розслідування, не встановлення певних доказів), які в подальшому самі по собі або разом з іншими могли вплинути на прийняте судом рішення.

По-третє, доцільно внести до КПК України зміни, що стосуються порядку подання інформації про нововиявлені обставини вчинення злочину. Право на подання заяв про нові обставини вчинення злочину має належати не тільки заінтересованій особі, а й кожному, кому стала відома інформація, що стосується нових обставин вчинення злочину. Заяви та повідомлення про нові обставини вчинення злочину можуть подаватися в будь-який правоохоронний орган, адміністрацію місця попереднього ув'язнення та відбуття покарання, та інші державні органи, за місцем проживання чи перебування заявника. Форма та зміст заяв про перегляд справи за нововиявленими обставинами повинна бути чітко визначена в КПК.

По-четверте, слід в КПК України закріпити строки перевірки заяв про нововиявлені обставини: щодо обставин, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 400-5 КПК – протягом трьох діб, обставин, передбачених ч. 3 ст. 400-5 КПК – протягом десяти діб. У разі необхідності – строк перевірки заяв може продовжуватися прокурором до 1 місяця.

По-п'яте, обґрунтованим передбачається встановлення прокурорів, які будуть наділені правом відновлення провадження у справі, з тим, щоб була виключена можливість прийняття рішення про відновлення

провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, який приймав рішення у справі. Розслідування нововиявлених обставин повинно проводитися прокурором, який у будь-якій формі не приймав участі у кримінальній справі, про перегляд якої йдеться мова, й який не буде зацікавлений в результатах її розслідування чи за його дорученням та слідчим.

І окремо варто зазначити про необхідність ознайомлення з матеріалами розслідування всіх осіб, інтересів яких воно стосується, та необхідністю слідчого складати висновок за результатами проведення розслідування даних про нововиявлені обставини.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України затверджений Законом від 28.12.60 № 1000-05 // ВВРУ. – 1961. – № 2. – ст. 15 (із змінами і доповненнями).

² Кримінально-процесуальний кодекс України затверджений Законом від 13.04.2012 № 4651-VI // ВВРУ. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88 (із змінами і доповненнями).

³ Рішення ЄСПЛ у справі «Рябих проти Росії» від 24.07.2003 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1056.html

⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «Праведная проти Росії» від 18.11.2004 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1150.html

⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Салов проти України» від 27.04.2004 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_428

⁶ Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26.11.2012 № 1735/0/4-12 «Про деякі питання застосування розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1735740-12>

⁷ Романюк Б. В., Татаров О. Ю. Нововиявлені обставини: проблеми правового визначення // Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 3. – С. 215–223.

Резюме

Панасюк К. В. Проблемні питання судового розгляду справ за нововиявленими обставинами.

У статті розглядаються теоретичні та правові проблеми застосування інституту перегляду судових рішень за ново виявленими обставинами. Аналізуючи наукові праці фахівців українського та зарубіжного законодавства, матеріалів слідчо-прокурорської практики, розкривається суть, значення перегляду судових рішень, що набрали законної сили, юридичні й практичні аспекти проблем застосування даного виду перегляду. У роботі викладено обґрунтовану концептуальну схему наукових та прикладних положень, спрямованих на вдосконалення процесу перегляду судових рішень за ново виявленими обставинами. Запропоновано ряд змін до кримінально-процесуального законодавства та інших нормативних актів щодо безпосереднього розслідування даних про ново виявлені обставини.

Ключові слова: нововиявлені обставини, перегляд, відновлення провадження, перевірка, розслідування.

Резюме

Панасюк К. В. Проблемные вопросы судебного рассмотрения дел по вновь открывшимся обстоятельствам.

В статье рассматриваются теоретические и правовые проблемы использования института пересмотра судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Анализ научных работ специалистов украинского и зарубежного законодательства, материалов следственно-прокурорской практики, позволил раскрыть сущность, значение пересмотра судебных решений, что вступили в законную силу, юридические и практические проблемы использования указанного вида пересмотра. В работе изложено обоснованную концептуальную схему научных и прикладных положений, направленных на усовершенствование процесса пересмотра судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам.

Ключевые слова: вновь открывшиеся обстоятельства, пересмотр, возобновление производства, проверка, расследование.

Summary

Panasjuk C. Problems of adjudication to the recently revealed circumstances.

During the research theoretical and legal problems of application the institute for examining decrees with recently revealed circumstances are examined. Analyzing scientific literature of lawyers, works of other Ukrainian and foreign specialists in legislation and the evidence of investigation, the author reveals the essence, the meaning of examination the decrees which gained lawfulness, legislative and practical aspects of problems of usage the given examination. In the research was stated the conceptual schema for scientific and practical regulations directed towards improvement of process of examination the decrees under newly-revealed circumstances. Number of alternations to Criminal-Investigating Legislation and other Normative Acts as for direct investigating the evidence of the recently revealed circumstances were suggested.

Key words: recently revealed circumstances, examination, renovation of execution, verification, investigation.